

Kobigel (Kobi Gelişim Destek Programı) Desteklerinin Amaca Ulaşma Derecesi: Erzurum İli Örneği (The Achievement of Kobigel (Sme Development Support Program) Supports: Example of Erzurum Province)

Ahmet İlker AKBABA ^a Ayşenur BATİBEYİ ^b Yasemin KARABULUT ^c

^a Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Erzurum, Türkiye. aaqbaba@erzurum.edu.tr

^b Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, Türkiye. aysenur.batibeyi94@erzurum.edu.tr

^c Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye. yasemin2906@gmail.com

MAKALE BİLGİSİ

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

Kobi
Kosgeb Destekleri
Erzurum
Kobigel

Gönderilme Tarihi 20 Ocak
2022

Revizyon Tarihi 26 Mart
2022

Kabul Tarihi 1 Nisan 2022

Makale Kategorisi:

Araştırma Makalesi

Amaç – Bu çalışma ile TRA1 Bölgesinde yer alan Erzurum ilindeki Kobi'lerin desteklere olan ilgi ve ihtiyacı ile bu desteklerin amacına ulaşma derecesinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Yöntem – Araştırmada veri toplama yöntemi anketir. Araştırmanın evreni 2016-2019 yılları arasında Kosgeb'in Kobi proje başlığı altında başladığı ve Kobigel – Kobi Gelişim Destek Programından 2019 yılında yararlanan ve imalat sektöründe faaliyet gösteren Erzurum ilindeki Kobi'lerdir. Bu kapsamda destek programından yararlanan 45 adet firmaya yüz yüze anket uygulaması gerçekleştirilmiştir. Katılımcı firmalardan elde edilen anket verileri IBM SPSS Statistic 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Tüm bulgular 0.05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Veri analizi olarak tek yönlü varyans analizi, Levene Testi ve çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testi kullanılmıştır.

Bulgular – Kobi'ler genel olarak desteklerden faydalanamadıklarını düşünmektedirler. Kobi'lerin bu desteklerden yeterince yararlanamamalarında, "teşviklerle ilgili bilgilendirme eksikliği", "teşvik şartlarının Kobi'ler için ağır olması" ve "teşvik prosedürlerinin karmaşık olması" nedenlerinin olduğu görülmektedir. Desteklerin Erzurum ilinde faaliyette bulunan Kobi'lere katkısı, genel olarak olumlu olup, Kobi'lerin yeni desteklere yönelik başvuru yapma düşüncelerinin pozitif olduğu görülmektedir. Devlet desteklerinin işletme performansına etkilerine ilişkin katılım dereceleri ile işletmelerin kuruluş sermayesine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Devlet desteklerinin işletme performansına etkilerine ilişkin katılım derecelerinin kuruluş sermayesi kendi öz kaynağı olanlar ile kuruluş sermayesi olarak devlet hibe/kredi/destek veya teşviki kullananların farklılaştığı görülmektedir.

Tartışma – Kosgeb'in Kobi'ler arasında ismi en çok duyulan Kobigel Destek Programı ile ilgili daha çok bilgilendirme çalışması yapması, prosedürleri kolaylaştırma açısından revize etmesi ile hem programa hem de Erzurum'da bulunan Kobi'lere fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Ek olarak Kobi ihtiyaçlarına yönelik şartların karşılıklı olarak gözden geçirilmesi de yine karşılıklı bir yarar sağlayacaktır.

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Keywords:

SME
Kosgeb Supports
Erzurum
Kobigel

Received 20 January 2021

Revised 26 March 2022

Accepted 1 April 2022

Article Classification:

Research Article

Purpose – With this study, it is aimed to determine the interest and need of the SMEs in Erzurum province, which is located in the TRA1 Region, and the degree of reaching the purpose of these supports.

Design/methodology/approach – The method of data collection in the research is questionnaire. The universe of the research is the SMEs in Erzurum, which Kosgeb started under the SME project title between 2016-2019 and benefited from the Kobigel - SME Development Support Program in 2019 and operate in the manufacturing sector. In this context, a face-to-face survey was conducted with 45 companies benefiting from the support program. The survey data obtained from the participating companies were analyzed with the IBM SPSS Statistic 20 package program. All findings were tested at the 0.05 significance level. As data analysis, one-way analysis of variance, Levene test and LSD test from multiple comparison tests were used.

Findings – SMEs generally think that they cannot benefit from the supports. It is seen that the reasons why SMEs cannot benefit from these supports adequately are due to "lack of information about incentives", "heavy incentive conditions for SMEs" and "complex incentive procedures". The contribution of the supports to the SMEs operating in Erzurum is generally positive, and it is seen that the SMEs' thoughts on applying for new supports are positive. It has been determined that the degree of participation regarding the effects of state aids on business performance and businesses differ

Önerilen Atf/Suggested Citation

Akbaba, A.İ., Batibeyi, A. Karabulut Y. (2022). Kobigel (Kobi Gelişim Destek Programı) Desteklerinin Amaca Ulaşma Derecesi: Erzurum İli Örneği, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 14 (2), 1388-1407.

according to their founding capital. It is observed that the degree of participation regarding the effects of state aids on business performance differs between those whose founding capital is their own resources and those who use state grants/loans/supports or incentives as their founding capital.

Discussion – It is thought that Kosgeb will benefit both the program and the SMEs in Erzurum by conducting more informative work on the Kobigel Support Program, which is the most heard among SMEs, and revising the procedures in terms of facilitating. In addition, mutual review of the conditions for SME needs will also be of mutual benefit.

1. GİRİŞ

Kobi'lerin dünyadaki payı toplam işletmelerin %99'undan fazlasına tekabül etmektedir. Böyle büyük bir paya sahip olan Kobi'ler gerek istihdamın gerekse ticaretin önemli bir sembolü durumundadır. Büyük işletmelere kıyasla daha fazla avantajının olduğunu söylenebilir.

Dinamik yapıları ile büyümeye oldukça açık bir sistem olan Kobi'lerin, büyük işletmelere kıyasla daha fazla avantaja sahip olduğunu söylemek mümkündür. Kobi'ler büyüyerek piyasadaki rekabet üstünlüğünü yakalar ve ekonomide söz sahibi olur. Böylece her girişimci büyük bir işletme hayali ile işe başlar.

Kobi'lere sağlanan destekler ise büyümeyi tetikleyici nitelik taşımaktadır. Krizleri küçük yaralar ile atlatan ve hatta krizleri atlamanın güçlü bir sebebi olarak gösterilen Kobi'ler, son yıllarda ilgi yoğundur. Birçok kurum ve kuruluş Kobi'leri destekleyici programlar üzerinde çalışmaktadır. Bu bağlamda önemli bir yere sahip olan Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (Kosgeb), girişimcilik; AR-GE, teknolojik üretim ve yerleştirme; işletme geliştirme, büyüme ve uluslararasılaşma; finansman destekleri bölümleri altında birçok destek programı oluşturarak ve bunları koordine ederek Kobi'lerin büyümesine olanak sağlamaktadır. Kobi'lerin, gerek ulusal gerekse uluslararası hedeflere ulaşılabilmesi ve rekabet edebilirliğini artırılması amacıyla tasarlanan ve Kobi'lere sunulan Kobi Gelişim Destek Programı (Kobigel) ise bu programlardan sadece birisi olup, Kobi'lere yönelik program çıktısının oldukça verimli olduğu görülmüştür.

Çalışmada ilk olarak mevcut literatürler ve ilgili kayıtlar kullanılarak yapılmış olan Kobi'ler ile ilgili tanım ve bilgileri içermektedir. Sonrasında ekonomide önemli yere sahip olan Kobi'lere destek sağlayan kuruluşlardan ve sağladıkları desteklerden bahsedilecektir. Bu bağlamda mevcut literatür kullanılmış ve aynı zamanda kurum ve kuruluşların ilgili kaynaklarından güncel veriler alınmıştır. Çalışmanın devamında Kobigel Destek Programından faydalanmış 45 Kobi ile iletişime geçilip anket hakkında bilgi verilerek katılımları talep edilmiştir. Anket verileri, IBM SPSS paket programı ile analiz edilmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Kobi Tanımı

Türkiye'de Kobi'lerin "sanayileşme düzeyine, işletmelerin bağlı oldukları işkollarına ve üretim tekniklerine bağlı olarak" tanımlamalar değişmektedir. Fakat ülkemizde sadece imalat sektöründe olan işletmelerin Kobi olarak kabul edilmesiyle diğer sektörlerde bulunan işletmelerin Kobi sayılmamasından ötürü Kobi desteklerinden yararlanamaması söz konusu olmuştur (Gül, 2007: 437-438). Bu nedenle ülkemizde Kobi tanımı oldukça önemli bir unsur haline gelmiştir.

Kobi kavramı uluslararası anlamda ilk kez kullanımından çok sonra Türkiye'de konuşulmaya başlanmıştır (Yurtttadur, 2015: 20-21). Kobi ile ilgili konular ilk kez 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi ile gündeme gelmiştir (Gül, 2007: 440). Bu kongrede küçük ve büyük işletme ayrımı yapılmış ve 1-9 arası çalışanı olan işletmeler küçük; bunun dışında kalan işletmeler ise büyük işletme olarak görülmüştür (Yurtttadur, 2015: 21-22).

KOBİ'lere yönelik çalışan kurumların tanımları genellikle farklılık göstermektedir. KOBİ tanımı, ülkelere, kurum ve kuruluşlara göre ve ülkelerin içinde buldukları ekonomik duruma ve sektör yapısına bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu nedenle, KOBİ (Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme) kavramı hukuki olmaktan çok ekonomik bir anlam taşımaktadır (Küçük, 2005: 99).

1996'da Avrupa Komisyonu Kobi'yi üçe ayırarak tanımlamayı tercih etmiştir. Avrupa Komisyonu KOBİ tanımına göre:

- Mikro İşletmeler: 10'dan daha az çalışanı olup "hisse senetlerinin %25 veya daha fazlası bir işletme tarafından üstlenilmemiş olan" işletmeler,
- Küçük İşletmeler: 50'den az çalışana, 7 milyon Euro'dan az ciroya, 5 milyon Euro'dan az yıllık bilançoya sahip ve "hisse senetlerinin %25 veya daha fazlası bir işletme tarafından üstlenilmemiş olan" işletmeler,
- Orta İşletmeler: 50-250 arasında çalışan istihdam edip 40 milyon Euro'dan az ciroya, 27 milyon Euro'dan az yıllık bilançoya sahip ve "hisse senetlerinin %25 veya daha fazlası bir işletme tarafından üstlenilmemiş olan" işletmelerdir (SBB, 2000: 84).

Amerika'da KOBİ, 500'den az çalışan işletmeleri ifade ederken, Çin'de 1000'den az, Avrupa'da ise 250'den az çalışanı olan işletmeleri ifade etmektedir (Dominguez ve Mayrhofer, 2018: 1).

2012 yılında resmî gazetede "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" in beşinci maddesi ile Kobi tanımı yayımlanmıştır. Tanım, "mikro işletme, on kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri bir milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler; küçük işletme, elli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri sekiz milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler; orta büyüklükteki işletme, ikiyüzelli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri kırk milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler" olarak tanımlanmıştır.

30.04.2018 tarih ve 11828 karar sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren, Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik ile KOBİ tanımı ve sınıflandırması şu şekilde revize edilmiştir; "Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme (KOBİ), ikiyüzelli kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri yüz yirmi beş milyon Türk Lirasını aşmayan ve bu yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimleri veya girişimleridir" (<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180624-7.pdf> Erişim Tarihi 30.04.2020).

Bu yönetmeliğe göre mikro işletmeler yıllık net hasılatı veya mali bilançosu üç milyon TL'yi aşmayan; küçük işletmeler ise 25 milyon TL'yi aşmayan işletmelerdir.

Tablo 1: Kurum ve Kuruluşlara Göre Kobi Tanımları

Kurum Ve Kuruluş	İşçi Sayısı	Sabit Sermaye Yatırımları	Yıllık Satış Geliri	Bağımsızlık Kriteri	Sektör
Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdare Başkanlığı (Kosgeb)	1-50 Küçük Ölçekli	-	-	-	İmalat Sanayi
	51-250 Orta Ölçekli				
Halk Bankası	1-250	-	-	-	Sektör Ayrımı Yok
Türkiye İhracat Kredi Bankası (Eximbank)	1-2000	≤2 milyon USD	-	-	İmalat Sanayi
Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1-9 (mikro)	-	≤1 milyon TL	Başka işletmelere ait sermaye oranının %25'in altında olması.	İmalat Sanayi
	10-49(küçük)		≤5 milyon TL		
	50-250(orta)		≤25 milyon TL		

Hazine Müsteşarlığı	1-9 (çok küçük)	≤ 950.000 TL	-	Başka işletmelere ait sermaye oranının %25'in altında olması.	İmalat Sanayi
	10-49 (küçük)				
	50-250 (orta)				
Ekonomi Bakanlığı	1-200	≤2 milyon USD	-	-	Sektör Ayrımı Yok
Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)	1-9 (çok küçük)	-	-	-	Sektör Ayrımı Yok
	10-49 (küçük)				
	50-200 (orta)				

Kaynak: (Makine Mühendisleri Odası Raporu, 2017).

Ülkemizde birçok kuruluş tarafından da Kobi kavramı tanımlanmıştır. Tablo 1’de de Makine Mühendisleri Odası’nın 2017 yılındaki Oda Raporunda Kobi kavramı, genel olarak imalat sanayinde olan işletmelerin işçi sayılarına bakılarak tanımlanmıştır. Bazı kurum ve kuruluşlar ayrıntılı bir tanımlaya girmemiştir. Kobi tanımında ortak bir kanıya varılamamıştır.

2.2. Kobi’lerin Ekonomideki Yeri

Kobi’lerin dinamik olma özelliklerinden ötürü piyasadaki durumunu canlı tutması Kobi’leri aranır hale getirmiştir. Kitle üretiminden hızlı değişen piyasada zevk ve isteklere hızlı bir şekilde cevap verebilmesi de Kobi’lerin önemini göstermektedir. Tarihteki büyük krizlerin bile altından kalkılmasına yardımcı olması Kobi’lerin önemini gözler önüne sermektedir. Bunların yanı sıra Kobi’ler, sosyal faydaları ile de sistem içerisindeki varlıklarını sürdürmektedir. Sosyal yaşamdaki bu faydalar:

- Kuruldukları yer için gelişmişlik farkını giderme,
- Mesleki eğitim ile kalifiye eleman yetiştirme,
- Gelir dağılımı adaletsizliğini azaltma,
- Sosyal anlamda mevcut dengesiz durumları yok etme,
- Rekabeti koruma ve
- Kırsal kesimin değişmesinde öncülük etme
- Kuruldukları yerde istihdam sağlayarak şehre göçü engelleme,
- Dışa bağlılığı azaltmadaki rolünün fazla olması şeklinde sayılabilmektedir.

Kobi’lerin, ekonomiye ve sosyal hayata sağladığı bu faydalar arttırılabilir. Kobi’lerin sistemdeki yeri oldukça önemlidir. Hatta sağlanan ekonomik ve sosyal faydalardan ötürü büyük işletmeler bile küçülme stratejini kullanarak Kobi sınıfına katılmaktadır (Kaya, 2017: 208-210). Hem mikro hem de makroekonomik düzeyde, tekelleri ve oligopol piyasalarda bir dengeyi temsil eden Kobi’ler büyük şirketlerin piyasayı tek başlarına ele alma gücünü azaltmaktadır (Savlovsch ve Robu, 2011: 278). Bu durum ise Kobi’lerin rekabet etmesine avantaj sağlamaktadır.

Geçmiş ve gelecek rekabeti temsil eden KOBİ’ler, girişimciliğin ve belki de büyük işletmelerin ilk adımıdır. Ekonomi için ise kaynakların etkin kullanımı ile artışı hızlandıran, yeni fikir ve süreçlerin ortaya çıkarak bir bütün olarak ele alınmasına atılan ilk adımdır. Ekonomik olarak oldukça önemli bir yere sahip olan Kobi’ler ekonomik büyümenin itici gücü olarak görülmektedir (Savlovsch ve Robu, 2011: 278). Ekonominin yapı taşları niteliğindeki -istihdam, üretim, yatırım ve ihracat gibi- alanların gelişmesinde Kobi’lerin faaliyetleri yadsınamaz (Bakan, 2015: 302). Gelişmekte olan ülkelerde Kobi’ler, istihdamın büyük bir kısmını oluşturmakla beraber gelir oluşturma fırsatlarını da yakalama zorunluluğu ortaya çıkmıştır (Singh vd., 2010: 54-55). İstihdam edilen bölümün önemli bir kısmı orta gelir gruplarındandır. Kobi’lerin bu

aşamada orta sınıf için bir denge unsuru olduğu söylenebilir (Haftacı, 2015: 18-19). Bunların yanı sıra Kobi'ler yoksulluğu azaltmanın da itici gücü konumundadır (Singh vd., 2010: 54-55).

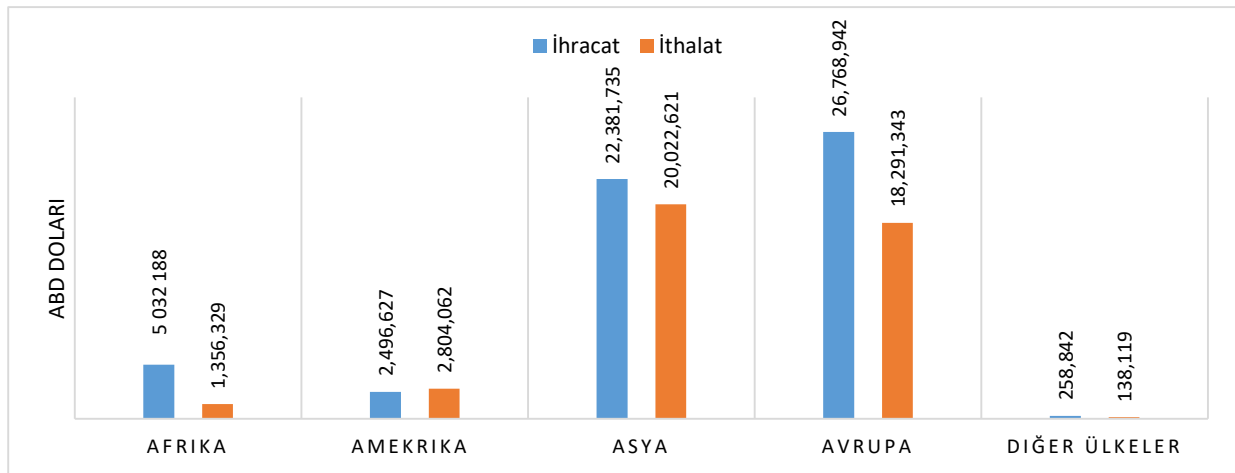
2.3. Dünyada Kobi'lerin Sistem İçerisindeki Yeri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında devletler, uğradıkları büyük ekonomik kayıpları karşılayacak birikimlere sahip olmadıkları için küçük ve orta ölçekli işletmelere gereken önemi vermemiş ve yaşamış oldukları yıkımı sadece büyük şirketlerin telafi edebileceği görüşünü benimsemiştir. Ancak 1970'lerde yaşanan petrol krizi KOBİ'lerin ekonomi ve toplum için oldukça önemli olduğu gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte teknolojideki yenilikler, toplumların bağımsızlaşmaya olan eğilimlerinin artması ve bilgi toplumuna geçişin başlamasıyla KOBİ'ler hakkındaki araştırma ve destekleme çalışmaları önem kazanmıştır (Akbaba, 2020: 41).

Özellikle dünyada yaşanan Petrol Krizi'nden sonra işsizlik oranlarının artması ile sektörler küçülmeye başlamıştır. 1970-1980 yıllarına tekabül eden bu ekonomik krizi rahat bir şekilde atlatan Kobi'lerin öneminin anlaşılması bu dönemlere dayanmaktadır. Kobi'lerin değerinin anlaşılması ile şekillenen süreçte hem gelişmekte olan ülkeler hem de gelişmiş ülkeler ekonomilerinin gelişmesini Kobi'lere bağlamaktadır. (Kaya, 2017: 214).

Neredeyse dünyanın tüm ülkelerinde işletmelerin %99' undan fazlasını oluşturan Kobi'lerin, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) üzerinde önemli etkileri mevcuttur (Savlovsch ve Robu, 2011: 278). Küresel ekonomik büyümenin ise %80'ini oluşturmaktadır. Hatta Kobi'ler Doğu Asya'da mamul ihracatının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Tayvan'da mamul ihracatının %56'sı; Çin ve Kore Cumhuriyeti'nde %40; Hindistan' da ise %31'i Kobi'ler tarafından gerçekleştirilmektedir (Singh vd., 2010: 54-55). 1996 yılındaki verilere göre Hollanda ve Fransa'da Kobi'lerin toplam yatırım içerisindeki payı %45 iken; Hindistan'da %27,8, Türkiye'de %26,5'tir. Japonya'da Kobi'ler toplam içerisinde %81,4 istihdam sağlarken İngiltere'de bu oran %36'dır (SBB, 2000: 84). KOBİ'ler ülke ekonomilerine sağladıkları yararlar istihdam yaratılmasıyla sınırlı kalmamaktadır. Sahip oldukları esneklik sayesinde yeniliklere hızlı adapte olmaları, büyük ölçekli işletmelere ara malı temin edebilmeleri, butik üretim yetenekleri sayesinde ürün farklılaştırması yapabilmeleri aynı zamanda girişimciliği de teşvik etmelerine olanak sağlamaktadır (Marangoz ve İnak, 2018).

Grafik 1: Ülke Gruplarına Göre Kobi'lerin 2019 Yılı Dış Ticaretleri

Kaynak: (TÜİK, 2020).

Grafik 1'de ülke grubu ve büyüklük grubuna göre dış ticaret istatistikleri yer almaktadır. Kobi'lerin yaptığı en fazla ihracat 27 milyon dolara yakın olan Avrupa iken; en çok ithalat Asya'da yaklaşık olarak 20 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

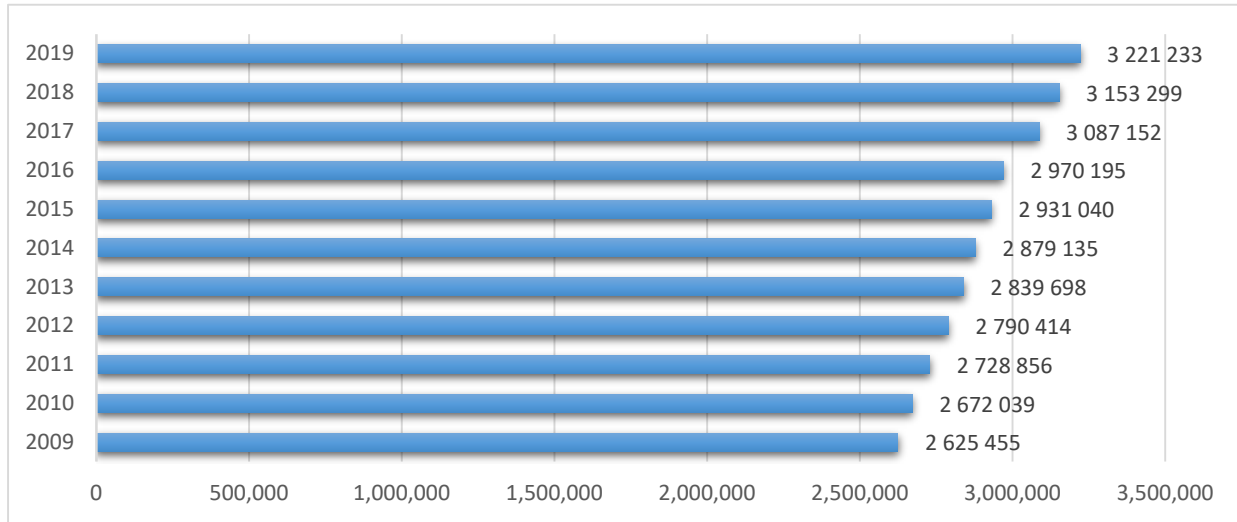
1997-1998' de yaşanan Doğu Asya Krizi ile ülkeler, doğrudan yabancı yatırımdansa Kobi'lere yerli öncülüğünde yatırım yaratma, ekonomik genişlemeyi teşvik etme ve ülke için iş piyasasını artırma görevi yüklemiştir. Kobi'lerin GSYİH ve toplam katma değere yüzde katkısı, Malezya'nın elde ettiği yüzde 47,3'e

kıyasla Çin'de yüzde 60,0, Almanya'da yüzde 57,0, Japonya'da yüzde 55,3 ve Kore'de yüzde 50,0 arasında değişmektedir (Aris, 2007: 1).

2.4. Türkiye'de Kobi'lerin Sistem İçerisindeki Yeri

Türkiye'de Kobi'lerin sayısı göz ardı edilemeyecek kadar fazladır (Ay ve Talaşlı, 2007: 182). Aşağıda yer alan Grafik 2'de 2009-2019 yılları arasında, 1-249 çalışan sayısı olan Kobi girişimlerinin 10 yıllık dağılımı gösterilmektedir. 2009 yılında Kobi girişimleri 2 milyonu aşarken 2019 yılındaki Kobi girişimleri 3 milyonu aşmıştır. 2017 yılına doğru sürekli artış gösteren Kobi girişimlerinin yine 2019 yılındaki toplam içerisindeki payı %99,8'dir (TÜİK, 2018).

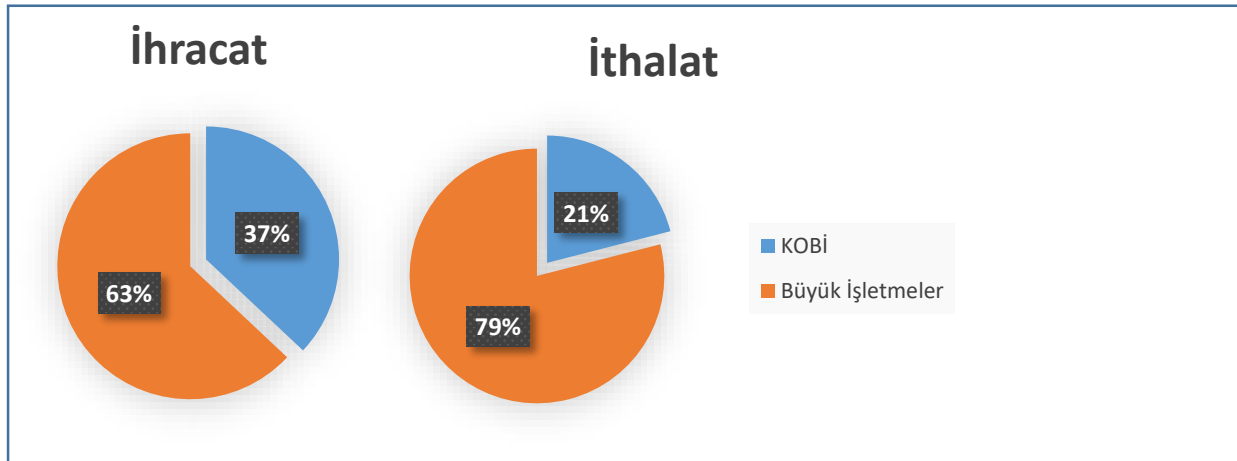
Grafik 2: 2009-2019 Yılları Arasında Faaliyet Gösteren Kobi Girişimleri

Kaynak: (TÜİK, 2020).

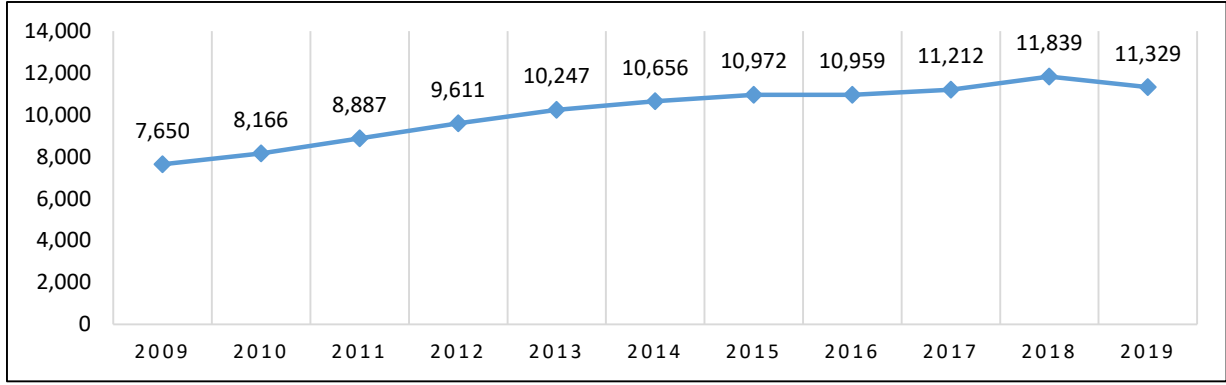
Türkiye'de Kobi'lerin değerinin anlaşılması dış ticaretin öne çıkmasına dayanmaktadır (Bakan, 2015: 297).

Grafik 3: Büyüklük Gruplarına Göre İhracat ve İthalat Payları

Kaynak: (TÜİK, 2020).

Grafik 3'te 2019 yılı Türkiye'de bulunan Kobi'lerin ve büyük işletmelerin ihracat-ithalat payları verilmiştir. 2013 yılında Türkiye'deki Kobi'ler 57 milyon dolar ihracat yaparken bu durum 2019 yılında 65 milyon dolara çıkmıştır. Fakat ithalat için aynı durum geçerli olamamıştır. Sürekli dalgalanma yaşayan ithalat istatistiklerine bakılacak olunursa Kobi'lerin 2013-2019 yıllarında gerçekleştirdikleri ithalat değeri düşüş göstermiştir. Gerçekleştirilen ithalat, 2013 yılında 48 milyon dolarken 2019 yılında 43 milyon dolara düşmüştür (sayılar yaklaşık değerleriyle ifade edilmiştir).

Grafik 4: Türkiye'deki Kobi'lerin Çalışan Sayısı (milyon)

Kaynak: (TÜİK, 2020).

TÜİK' ten alınan verilerle hazırlanan grafikte, 10 yıllık dönemi kapsayan ve Türkiye'de bulunan Kobi'lerin bünyelerinde çalışan personel sayıları yaklaşık olarak gösterilmiştir. 2009 yılında Kobi'lerde istihdam eden işçi sayısı 7 buçuk milyonu aşarken; 2019 yılında bu sayı yaklaşık olarak 11 milyon 329 bine yükselmiştir. Var olan işletmelerin %98,8'ini oluşturan Kobi'ler;

- İstihdamın %72,4'ünü,
- Personel maliyetinin %51,8'ini,
- Cironun %50,4'ünü,
- Üretim değerinin %44,1'ini ve
- Faktör maliyetiyle katma değer %44'ünü oluşturmaktadır (TÜİK, 2020).

2.5. Kobi'lerin Sisteme Olan Faydaları

Kobi'ler genellikle bir girişim olarak geçmişinde uzun bir tarihçe barındırmamakla beraber buna karşın büyük firmaların doğuşu da Kobi'lere dayanmaktadır. Şimdiki büyük firmaların birçoğu, dinamik lider tipleriyle iyi yönetilmesi sonucunda önceden birer Kobi iken artık büyük bir firma haline gelmişlerdir (Szonyi, 1991: 17). Kobi'ler küçük ölçekli olduklarından dolayı yerel pazarı çok iyi tanımaktadırlar. Bu tanıma Kobi' ye mal ve hizmet üretirken tüketicinin ihtiyaçlarını bilme noktasında büyük bir avantaj sağlamaktadır. Yine Kobi'lerin çevresinde bulunan satıcı ve alıcılarla iletişimin kuvvetli olması dolayısıyla ihtiyaç duyduğu ham madde ve sermayeye ulaşımı da kolaydır.

Kobi'lerde çalışan sayısı az olduğundan dolayı çalışanların fikir ve düşüncelerinin yöneticilere ulaşması daha kolaydır. Bununla birlikte yöneticinin iş yeri huzuru ve üretimin ve hizmetin kaliteli bir şekilde devam etmesi adına çalışanını motive etmesi onlarla iletişim etkileşim halinde olması da büyük işletmelere göre daha kolaydır. Yönetici ile çalışanlar arasındaki etkileşimin yakın olması Kobi'nin ve çalışanların denetimine de imkân vermektedir.

Kobi'ler; piyasanın değişimine ve dönüşümüne daha hızlı, bürokrasiye takılmadan karşılık verebilirler. Ayrıca değişime ayak uyduramama ve işlerin yolunda gitmemesi halinde küçük bir sermaye ile kurulduğu için risk de az olduğundan Kobi'nin yok olması ülke ekonomisinin olumsuz etkilenmesine neden olmaz.

Ülkedeki işsizlikle mücadele noktasında Kobi'ler istihdam sağlamaktadır. Bu istihdam emek yoğun bir istihdam olduğundan dolayı kalifiye eleman yetişmesine de öncülük etmektedir (Akgemci, 2001:10).

Burada söylenenleri tekrar edecek ve toparlayacak olursak, Kobi'lerin avantajları şöyle sıralanabilir:

- Büyük miktarda yatırıma girmeden önce yeni bir fikir veya buluşa pazarın tepkisinin bilinmesinin zorunlu olması,
- Desteklenmeleri aynı zamanda ülkedeki işsizliğin azalması anlamına gelmesi,
- El emeğinin mal ve hizmetin üretilmesinde önemli bir faktör olarak yer alması,
- İşverenlerin firmaları kendi bölgelerinde kurmaları,

- Kolay bozulabilen malların pazarlanması ya da üretilmesi,
- Personel ile yakın ilişkilerin gerekli olması,
- Teknik gelişmelere kısa sürede ayak uydurabilme yeteneğine sahip olunması,
- Üretilen ürünlerin pazarının ve bu ürünlere olan talebin sınırlı olması,
- Ülke içindeki farklı bölgelerin kalkınmasında ve çevrenin korunması,
- Yönetimde çok yakın denetim ihtiyacı hissedilmesi,
- Yatırım yapılırken daha çok kendi öz sermayelerine ağırlık verilmesidir (Akgemci, 2001:13).

2.6. KOBİ'lere Sağlanan Destekler

Her girişimci Kobi olarak piyasaya girerek büyümeyi hedeflemektedir. Kobi'lerin büyümesi de hem işletme için hem de ekonomi için oldukça önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Kobi'ler maliyetlerini optimal düzeyde tutacak şekilde büyümelidir ve bu büyüme ile toplumunda refah seviyesini arttırmaktadır. Zaten hızla değişen piyasada dışı bir rekabet karşısında ayakta durulmak isteniyorsa Kobi'lerin büyümesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Kobi'leri büyüme teşvik eden faktörler arasında Kobi'lere sağlanan her türlü desteğin önemli katkısı bulunmaktadır. Dışarıdan sağlanan bu desteklerin amacı, Kobi'lerin sağlıklı bir büyüme aşamasında geçmesini sağlamaktır. Bu destekler arasında yatırımlara sağlanan devlet destekleri, Eximbank ve Kosgeb destekleri oldukça önemlidir. Bu desteklerden optimal şekilde yararlanan Kobi'lerin büyümemesi olanaksızdır (Yurttadur, 2015: 109,116).

Türkiye'de Kobi'lere yardım ve destek sağlayan birçok kuruluş mevcuttur. Bu kapsamda sayılabilecek kurum ve kuruluşlar Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), Kalkınma Ajansları, Türkiye Orta Ölçekli, Serbest Meslek Mensupları ve Yöneticiler Vakfı (TOSYÖV), Türkiye İhracat Kredi Bankası (EXİMBANK), İhracatı Geliştirme Merkezi (İGEME), Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB)'dir.

Esnaf ve sanatkâr kuruluşları, Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ve kooperatifler tarafından Kobi'lere finansman desteği ve teknik yardım, destek hizmetleri sunulmaktadır (Haftacı, 2015: 27-29). Ayrıca 2012 yılında "Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik"te devlet yardımları, devlet destekleri olarak revize edilmiştir.

Özel İhtisas Komisyon Raporuna göre Dokuzuncu Kalkınma Planı ile Kobi girişimlerine destekler konusunda önemli ölçüde yol kat edilmiş; Onuncu Kalkınma Planı ile girişimcilik eğitimleri üzerinde durulmuştur. Son beş yıllık kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planı ile de girişimler konusunda önemli destekler yer almaktadır.

2.6.1. KOSGEB KOBİGEL – KOBİ Gelişim Destek Programı

KOBİ Gelişim Destek Programı ile, ulusal sanayi ve ekonomi hedefleri doğrultusunda belirlenen öncelik alanlarında KOBİ'ler tarafından hazırlanan projeler desteklenir. Öncelik alanları; kalkınma planında yer alan hedefler ve diğer stratejik dokümanlardaki öncelikler dikkate alınarak belirlenir. Ulusal sanayi ve ekonomi politikalarımızın odağında; yüksek teknoloji ve katma değerli sektörler yer almaktadır.

KOBİGEL Destek Programı ile;

- Yüksek teknolojili
- Katma değerli sektörlerdeki kapasite ve becerilerinin geliştirilmesi
- Geleneksel sektörlerdeki KOBİ'lerin daha yenilikçi iş modelleri ile çalışmaya teşvik edilmesi amaçlanmaktadır.

KOBİGEL programının destek unsurları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: *KOBİGEL Destek Unsurları*

Destek Üst Limiti	1 Milyon TL 300.000 TL Geri Ödemesiz 700.000 TL Geri Ödemeli
Destek Oranı	%60 (Desteğin %70'i geri ödemeli, %30'u geri ödemesiz destek olarak ödenir). Personel desteği oranı, belirli limitler dahilinde geri ödemesiz %100'dür.
Desteklenecek Giderler	Makine-teçhizat, personel, yazılım, hizmet
Proje Süresi	En az 8 En Fazla 36 Ay

2.7. Literatür Taraması

Bu bölümde Kobi'lerin faydalandıkları destekler ve amacına ulaşma düzeylerini değerlendirebilmek adına literatür taraması yapılmıştır. Konu ile ilgili yerli ve yabancı çalışmaların uygulamalı olanlarından yararlanılmıştır.

Kaufmann ve Tödtling' in (2002) yaptıkları çalışmada bir araştırma projesi olan SMEPOL Projesi'nden elde edilen veriler ile Yukarı Avusturya bölgesinde bulunan Kobi'lere sağlanan inovasyon desteğinin etkileri, güçlü ve zayıf yönleri ayrıntılı olarak incelenmiştir. Yazarlar bölgede mevcut mali darboğazlardan dolayı doğrudan destek oldukça verimli olmasına rağmen uzun vadede yeniliğin uzun vadede finanse edilmesi ve bunun da ticarileştirilmesinin eksik olduğunu öne sürmektedir. Bunların yanı sıra çalışmada, Kobi'lerin bilinçlendirilmesi ve ihtiyaçları hedef alan AR-GE çalışmalarının eksikliğine de değinilmiştir.

Kalkan (2005) Kobi'lere sağlanan desteklerin örgütsel performanslarına etkilerini ölçmek amacıyla yaptığı çalışmada, Konya ve Ankara-Ostim' de imalat sektöründe faaliyet gösteren 10 ve 250 çalışanı bulunan toplam 180 Kobi'ye anket yöntemini kullanmıştır. Yazar, verilen eğitim, pazarlama ve teknoloji destekleri ile satış ve kalitenin artmasını yanı sıra ihracatın da bundan olumlu yönde etkilendiği sonucuna varmıştır.

Erdil ve Kalkan (2005) yaptıkları çalışma ile Ankara'da faaliyet gösteren 10-250 arasında personele sahip 275 firmanın aldıkları desteklerin faaliyetlerine etkileri analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda çalışmaya konu olan Kobi'lerin ürün kalite ve yeniliğinin yanı sıra karlılıklarında da artış olduğu belirlenmiştir.

İbrahimi (2005), Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde imalat sanayinde faaliyet gösteren 50 adet Kobi'ye ilişkin yaptığı çalışmada yapılan desteklerin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Uygulama yapılan 50 Kobi'nin yalnızca 36'sının bu desteklerden faydalandığını ekleyerek en çok destek alınan kamu kurumunun Kosgeb olduğunu belirlemiştir. Çalışmada, destek alınan diğer kurum ve kuruluşların ise Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Türk Eximbank, Halk Bankası ve TÜBİTAK olduğu saptanmıştır.

Kosgeb desteklerinin ağırlıklı olduğu sonucuna varan bir başka çalışma ise Yerlikaya (2014)'ya aittir. Yerlikaya çalışmasında, farklı sektörlerde yer alan ve Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan önceden destek alan 50 Kobi'yi analiz etmiştir. Araştırmada yer alan bu 50 Kobi'nin son 10 yılda alınan desteklerden araştırma-geliştirme, pazarlama ve kalite gelişim destekleri Kobi'ler üzerinde daha etkili bir performans göstermelerini sağladığı sonucuna varılmıştır. Bunların yanı sıra Yerlikaya, bu desteklerin Kobi'ler tarafından bilinmediği sonucunu ortaya koymuştur.

Ar (2009), Konya ilinde farklı sektörlerde yer alan ve özellikle Kosgeb'den destek alan 32 Kobi araştırma konusu olmuştur. Çalışmada Kobi'lerin mevcut problemlerine yönelik yapılan desteklerin yetersiz olduğu sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda yazar, Kobi'lerin bilgilendirilmesine yönelik çeşitli eğitimlerin sağlanması, desteklerin çeşitlendirilmesi ve devam ettirilmesi gibi birtakım önerilerde bulunmuştur.

Kolçak ve Bilici (2013) çalışmasında, NUTS-II ve TRA-I bölgesinde bulunan ve Organize Sanayi Bölgesi'nde faaliyetlerini sürdüren 45 Kobi'nin aldıkları finans desteklerinin etkileri incelenmiştir. Bu desteklerin istihdam ve üretim ile pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Şanlıurfa ve Gaziantep'te farklı sektörlerde faaliyetlerini sürdüren 131 Kobi üzerine yapılan uygulamada Taşkıran (2014) Kobi'lere sağlanan desteklerin etkilerini araştırmıştır. Çalışmada Kobi'lerin desteklerle ilgili bilgi eksikliği vurgulanmıştır.

Bayraktaroğlu vd (2015), Antalya Organize Sanayi Bölgesi'nde yer alan 96 Kobi'ye sağlanan desteklerin ihracatları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda verilen ihracat desteklerinin firmaların karlılıkları konusunda önemli etkiye sahip olduğu saptanmış ve birtakım önerilerde bulunulmuştur.

Ombi vd. (2018) araştırmaları ile Malezya Sabah'ta imalat sanayinde faaliyette bulunan 161 Kobi'ye uygulanan anketler doğrultusunda Kısmi En Küçük Kareler yaklaşımı kullanılarak finansal olan ve finansal olmayan hizmetlerden yararlanan Kobi'lerin üretim performanslarına etkisi analiz edilmiştir.

Jauriyah (2014), Yusoff ve Yaacob (2010) çalışmalarında olduğu gibi Ombi vd. de sağlanan finansal desteklerin Kobi'lerin performansları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ancak eğitim ve danışmanlık gibi finansal olmayan destek hizmetlerinin bu performans üzerinde etkisinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır.

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Hipotezleri

Bu araştırmanın amacı, KOBİGEL desteklerinin işletmelere katkısına yönelik KOBİ sahiplerinin görüşlerini ve desteklerden memnun olma durumunu belirlemektir. Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki hipotezler kurulmuştur.

H1: Kobi'lerin işletme statüsü ile Kobi'lere Göre Teşviklerin İşletmelere Katkısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H2: Kobi'lerin içinde buldukları sektör ile Kobi'lere Göre Teşviklerin İşletmelere Katkısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H3: Kobi'lerin çalışan sayıları ile Kobi'lere Göre Teşviklerin İşletmelere Katkısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H4: Kobi'lerin faaliyet süreleri ile Kobi'lere Göre Teşviklerin İşletmelere Katkısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H5: Kobi'lerin sermaye yapıları ile Kobi'lere Göre Teşviklerin İşletmelere Katkısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H6: Kobi'lerin kuruluş sermayeleri ile Kobi'lere Göre Teşviklerin İşletmelere Katkısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H7: Kobi'lerin işletme statüsü ile Yeni Desteklere Başvuru Yapma Düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H8: Kobi'lerin içinde buldukları sektör ile Yeni Desteklere Başvuru Yapma Düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H9: Kobi'lerin çalışan sayıları ile Yeni Desteklere Başvuru Yapma Düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H10: Kobi'lerin faaliyet süresi ile Yeni Desteklere Başvuru Yapma Düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H11: Kobi'lerin sermaye yapıları ile Yeni Desteklere Başvuru Yapma Düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

H12: Kobi'lerin kuruluş sermayeleri ile Yeni Desteklere Başvuru Yapma Düşüncesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini Erzurum ilinde imalat sektöründe faaliyet gösteren Kobi Proje ve Kobi-Gel Kobi Gelişim desteklerinden 2016-2019 yılları arasında yararlanan 65 adet Kobi niteliğindeki işletme oluşturmaktadır. Bu işletmelerden kapananlar dışında kalan 45 adet işletmeye tamsayım anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmanın gerçekleştirilmesinde etik açıdan sakınca olmadığına dair Etik Kurul raporu Erzurum Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etik Kurulu'ndan 20.04.2021 tarihinde alınmıştır. Çalışmada kullanılan veriler Kaya ve Peçen (1999), Çınar (2019) ve Koç (2008)'dan geliştirilen bir anket formu aracılığı ile 2021 yılında yüz yüze toplanmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Anket yöntemiyle katılımcı firmalardan elde edilen anket verileri IBM SPSS Statistic 20 paket programı ile analiz edilmiştir. Tüm bulgular 0.05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir. Veri analizi olarak tek yönlü varyans analizi, Levene Testi ve çoklu karşılaştırma testlerinden LSD testi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Ankette yer alan ifadelerin güvenilirlik analizi Cronbach Alpha testi ile yapılmıştır. Yapılan analiz sonucu güvenilirlik değerinin 0.80'den büyük olmasından hareketle anket maddelerinin güvenilir olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Cronbach's Alpha = 0.96). Ek olarak Kobigel Desteğinin İşletme Performansına Yönelik Etkileri ölçeğinin normallik varsayımı çarpıklık ve basıklık katsayı değerlerinden yola çıkılarak incelenmiştir (bakınız: Tablo 3). Çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığında yer alması veri setinin normallik varsayımını karşıladığını ifade etmektedir (Tabachnick ve Fidel, 2015). Özetle, "imalat sektöründe faaliyet gösteren Kobi'lerin yararlandıkları Kobigel desteklerinin amacına ulaşma düzeyleri" anketi güvenilirlik ve normallik varsayımları açısından incelenmiş ve anketin nitelikli maddelerden oluştuğu görülmüştür.

Tablo 3: Betimsel İstatistikler

	n	En düşük puan	En yüksek puan	\bar{X}	Medyan	Mod	Ss	ÇK	BK
Kobigel	45	8	40	28.4	30	34	7.48	-.67	.69

çk = çarpıklık katsayısı (skewness), bk = basıklık katsayısı (kurtosis)

Erzurum ilinde imalat sektöründe faaliyet gösteren Kobi'lerin yararlandığı "Kobigel desteklerinin işletme performansına etkileri" anketinden alınan en düşük puan 8 iken en yüksek puan 40'tır. Bu anketin puan ortalamaları 28,4 ve standart sapması 7,48'dir. Bununla birlikte ölçekte en sık alınan puan ise 34'tür.

Tablo 4'te katılımcılara yönelik demografik bilgiler yer almaktadır.

Tablo 4: Katılımcılara Ait Demografik Bulgular

		Yüzde	N
Cinsiyet	Erkek	100	45
	Kadın	-	-
Yaş	23-38	20,0	9
	39-54	71,1	32
	55-73	8,9	4
Eğitim Durumu	İlkokul	15,6	7
	Ortaokul	13,3	6
	Teknik Lise/Endüstri Meslek	13,3	6
	Lise	33,3	15
	Ön lisans	6,7	3
	Lisans	17,8	8
İşyerindeki Görev	İşletme Sahibi/Ortağı	77,8	35
	Üst Kademe Yönetici	4,4	2
	Orta Kademe Yönetici	17,8	8
Görev Süresi	1 yıldan az	-	-
	1-5 yıl	15,6	7
	6-10 yıl	8,9	4
	11 yıl veya üzeri	75,6	34

Tablo 4'e göre, genel olarak katılımcıların, iş yerlerinde 11 yıl veya daha fazla çalışma süresine sahip, işletme sahibi ya da ortağı olarak faaliyet yürüten, 39-54 yaş aralığında lise mezunu erkek bireylerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 5'te çalışmada yer alan firmalara yönelik bilgiler verilmektedir.

Tablo 5: İşletmelere Ait Demografik Bulgular

		Yüzde	N
İşletme Statüsü	Aile/Şahıs	17,8	8
	Limited	75,6	34
	Anonim	6,7	4
	Hisseli Komandit	-	-
Sektör	Gıda Ürünleri ve İçecek	28,9	13
	Mobilya	13,3	6
	Kimyasal Madde ve Ürünler	4,4	2
	Metalik Olmayan Diğer Ürünler	11,1	5
	Plastik ve Kauçuk Ürünler	6,7	3
	Elektrikli ve Optik Donanım	6,7	3
	Kâğıt/Ağaç Ürünleri	13,3	6
	Tekstil Ürünleri, Giyim Eşyası ve Deri	4,4	2
	X	6,7	3
	Y	4,4	2
	İşletmedeki Çalışan Sayısı	1-9 kişi	22,2
10-49 kişi		68,9	21
50-249 kişi		8,9	4
Faaliyet Süresi	1-3 yıl	8,9	4
	4-6 yıl	6,7	3
	7-9 yıl	4,4	2
	10 yıl veya üzeri	80,0	36
Sermaye Yapısı	Kendi Öz Kaynağı	82,2	37
	Borç	8,9	4
	Ticari Kredi	4,4	2
	Banka Kredisi	-	-
	Factoring/Leasing/Forfaiting	-	-
	Devlet Hibe/Kredi Destek veya Teşvik	4,4	2
	Diğer	-	-
Kuruluş Sermayesi	0-250.000	58,8	26
	250.001- 5.000.000	42,2	19

Tablo 5'e göre, çalışmada yer alan Kobi'lerin genel olarak büyük çoğunluğunun, 10-49 çalışana sahip, kendi öz kaynakları ile faaliyetlerini finanse eden, gıda ürünleri ve içecek sektöründe faaliyet gösteren, 10 yıl veya daha fazla bu sektörde faaliyette bulunan, kuruluşunda 250.000 TL ye kadar sermaye kullanan ve ihracat yapmayan limited şirketlerden oluştuğu görülmektedir.

Tablo 6'da Kobi'lerin karşılaştıkları temel sorunlar ve finansman çözümünde kullandıkları alternatifler verilmiştir.

Tablo 6: Kobi'lerin Karşılaştıkları Temel Sorun ve Finansman Çözümünde Kullandıkları Alternatifler

		Yüzde	N
Karşılaşılan 3 Temel Sorun	İç Denetim Sorunları	3,0	4
	Araştırma Yöntemi ve Soruları	8,2	11
	Personel Sorunları	26,1	35
	Pazarlama Sorunları	20,1	27
	Teknolojik Sorunlar	14,2	19

	Yönetim ve Organizasyon Sorunları	1,5	2
	Finansal Sorunlar	26,9	36
Son 3 Yılda Finansman Çözümünde Kullanılan Alternatif Hibe/Kredi/Borç	İhracat Teşvikleri	6,7	5
	Organize Sanayi Bölgesi Yardımları	5,3	4
	Vergi Türü Teşvikleri (KDV Muafiyeti - Yatırım İndirimi)	12,0	9
	Nakit Yardımlar	1,3	1
	Kosgeb Destekleri	53,3	40
	Kalkınma Ajansları	5,3	4
	Banka Kredisi	16,3	12
	Diğer	-	-

Tablo 6'ya göre Kobi'lerin en çok karşılaştıkları sorun %26,9 ile finansal sorunlar olup bu sorunu %26,1 ile personel sorunları ve %20,1 ile pazarlama sorunları takip etmektedir. Finansman sorunlarının çözümünde, Kobi'lerin %53,3'ünün, Kosgeb desteklerinden, %16,3'ünün banka kredisinden yararlandığı görülmektedir.

Tablo 7'de Kobi'lerin faydalandıkları destek sayısı ve kullanım amaçları verilmiştir.

Tablo 7: Faydalanılan Destek Sayısı ve Kullanım Amacı

		Yüzde	N
Son 3 Yılda Faydalanılan Destek Sayısı	1	48,9	22
	2	42,2	19
	3	8,9	4
	4	-	-
	5	-	-
Son 3 Yılda Alınan "Hibe/Kredi/Borç"un Kullanılma Amacı	Yeni makine ve teçhizat almak, kapasiteyi arttırmak	50,0	34
	Belgelendirme ve sertifikasyon	14,7	10
	Hammadde ve hizmet satın almak	-	-
	Genel giderleri ve personel ihtiyacını karşılamak	32,4	22
	Daha önce alınan bir kredinin veya borcun geri ödemelerini yapmak	1,5	1
	Eğitim	1,5	1
	Diğer	-	-

Tablo 7'ye göre araştırmaya katılan Kobi'lerin son 3 yılda 1 destekten faydalanmıştır. Son 3 yılda yeni makine ve teçhizat almak, kapasiteyi artırma amacıyla hibe/kredi/borcun kullanıldığı görülmektedir.

Tablo 8'de Kobi'lerin desteklerden faydalanma durumu ve faydalanamama sebepleri verilmiştir.

Tablo 8: Kobi'lerin Desteklerden Faydalanma Durumu ve Faydalanamama Sebepleri

		Yüzde	N
Desteklerden Yeterince Faydalanabilme	Evet	24,4	11
	Hayır	75,6	34
Kobigel Desteklerinden Yeterince Yararlanılamamasının Sebepleri	Teşviklerle ilgili bilgilendirme eksikliği	14,4	13
	Teşvikle sağlanan kredinin maliyetinin yüksekliği	7,8	7
	Teşviklerin kabul aşamasının yavaşlığı ve uzun süre alması	10,0	9
	Teşvik şartlarının KOBİ'ler için ağır olması	14,4	13
	Yatırım indirimlerinin yetersiz kalması	5,6	5
	Teşvik prosedürlerinin karmaşık olması	14,4	13

	Teşvik kabulünden sonraki şartların işletmenin özgürlüğünü kısıtlaması	10,0	9
	Daha önce teşvik alan işletmelerin olumsuz yorumları	-	-
	Teşvikten faydalanan işletmeler yeterince denetlenmiyor ve teşvik amacına ulaşmıyor	5,6	5
	Teşviklerden yeterince yararlanıyorum	7,8	7
	Diğer	10,0	9

Tablo 8'e göre Kobi'ler genel olarak desteklerden faydalanamadıklarını düşünmektedirler. Kobi'lerin bu desteklerden yeterince yararlanamamalarında, "teşviklerle ilgili bilgilendirme eksikliği", "teşvik şartlarının Kobi'ler için ağır olması" ve "teşvik prosedürlerinin karmaşık olması" nedenlerinin olduğu görülmektedir.

Ayrıca ankette %10'luk paya ait "diğer" seçeneğini işaretleyen katılımcıların yaklaşık %90'ı ortak olarak Kobigel Desteklerinden Yeterince Yararlanılamamasının Sebepleri arasında söz konusu bu desteklerin makine, ekipman, personel, belgelendirme vb. başlıklarla sınırlı olduğu bunun yerine nakdi sermaye ya da hammadde malzeme gibi destek alanlarını kapsaması gerektiği görüşünü bildirmiştir.

Tablo 9'da destek kullanım sürecinde en çok zorluk çekilen aşamalar verilmiştir.

Tablo 9: Destek Kullanım Sürecinde En Çok Zorluk Çekilen Aşama

		Yüzde	N
Destek Kullanım Sürecinde En Çok Zorluk Çekilen Aşama	Sistem kayıt aşamasında	8,9	5
	Destek başvurusu aşamasında	7,1	4
	İlgili kuruma Proje/İş Planı hazırlama aşamasında	14,3	8
	İlgili kurumun destek ödemesi aşamasında	46,4	26
	Diğer	12,5	7
	Hiçbiri	10,7	6

Tablo 9'a göre katılımcı Kobi'ler için destek kullanım sürecinde en çok zorluk çekilen aşamanın ilgili kurumun destek ödemesi olduğu görülmektedir.

Tablo 10'da teşvikler hakkında Kobi'lerin düşünceleri verilmiştir.

Tablo 10: Teşvikler Hakkında Kobi'lerin Düşünceleri

		Yüzde	N
Kobi'lere Göre Teşviklerin Erzurum İlindeki İşletmelere Katkısı	Çok olumlu	13,3	6
	Olumlu	64,4	29
	Değişen bir şey olmadı	20,0	9
	Olumsuz	2,2	1
Kobi'lerin Yeni Desteklere Başvuru Yapma Düşüncesi	Evet	82,2	37
	Hayır	17,8	8

Tablo 10'a bakıldığında desteklerin Erzurum ilinde faaliyette bulunan Kobi'lere katkısı, genel olarak olumlu olup, Kobi'lerin yeni desteklere yönelik başvuru yapma düşüncelerinin pozitif olduğu görülmektedir.

%17,8'i hayır deme gerekçesi olarak, bu desteklerin olumlu katkısı noktasında hem fikir olmalarına rağmen desteğin alan sınırlı olmasını belirtmişlerdir.

Tablo 11'de Kobigel desteklerinin işletme performansına etkilerine ilişkin ifadelerin ortalama değerleri ve standart sapmaları verilmiştir.

Tablo 11: Kobigel Desteklerinin İşletme Performansına Etkilerine İlişkin İfadelerin Ortalama Değerleri ve Standart Sapmaları

	Ortalama	S. Sapma
Alınan destekler işletmenin kârlılığını artırmıştır.	3,31	,925
Alınan destekler işletmenin satışlarını artırmıştır.	3,40	1,009
Alınan destekler işletmenin kapasitesini artırmıştır.	3,47	1,079
Alınan destekler işletmenin performansını artırmıştır.	3,78	1,146
Alınan destekler işletmenin ürün yeniliğine katkı sağlamıştır.	3,51	1,014
Alınan destekler işletmenin rekabet gücünü artırmıştır.	3,38	1,051
Alınan destekler işletmenin itibarını ve imajını artırmıştır.	3,64	1,069
Alınan destekler bölge kalkınmasına olumlu etki sağlamıştır.	3,91	1,164
	3,55	,93557

Tablo 11’de verilen Kobigel desteklerinin işletme performansına etkilerine ilişkin ifadelerin ortalama değerleri ve standart sapmalarına bakıldığında, katılımcıların, ölçekte yer alan ifadelerle vermiş oldukları yanıtların genel olarak ortalamasının 3,55 olduğu görülmektedir. Ölçekte yer alan ifadelerde en yüksek ortalamaya sahip ifade 3,91 ile “Alınan destekler bölge kalkınmasına olumlu etki sağlamıştır.” ifadesi olup, bu ifadeyi 3,78 ile “Alınan destekler işletmenin performansını artırmıştır.” ifadesi ve 3,64 ile “Alınan destekler işletmenin itibarını ve imajını artırmıştır.” ifadeleri takip etmektedir. Dolayısıyla, işletmeler için Kobigel desteklerinin önemli olduğu, İşletmelerin Kobigel programından alacağı desteklerle, işletmelerin performanslarının da itibar ve imajlarında, ürün yenilikleri gibi birçok alanda katkı sağlayacağı ve bölgesel kalkınmanın gelişmesine katkı sunacağı söylenebilmektedir.

Tablo 12: Katılımcıların Devlet Desteklerinin İşletme Performansına Etkilerine İlişkin Katılım Dereceleri ile Kuruluş Sermayesi Değişkenine Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizi

Devlet Desteklerinin İşletme Performansına Etkisi	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
1. Kendi Öz Kaynağı	6,851	3	2,284	,957	,043
2. Borç					
3. Ticari Kredi					
4. Devlet Hibe Kredi Destek veya Teşvik	31,661	41	,772		
Toplam	38,512	44			

Tablo 12’de sunulan tek yönlü varyans analizi sonuçlarına göre, p değeri (0,043) <0,05 olarak elde edildiği için devlet desteklerinin işletme performansına etkilerine ilişkin katılım dereceleri ile işletmelerin kuruluş sermayesine göre farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Varyansların homojenlik durumlarının tespiti için yapılan Levene Testi sonuçları Tablo 13’te verilmiştir.

Tablo 13: Varyansların Homojenliği Testi

Devlet Desteklerinin İşletme Performansına Etkisi	Levene İstatistiği	df1	df2	P
	2,830	3	41	0,050153

Tablo 13’e göre p değeri (0,050153) olduğundan, varyansların homojen dağıldığı görülmektedir. Bu durumdan dolayı çoklu karşılaştırmalar için LSD testi yapılmıştır. Yapılan test sonuçları tablo 14’te verilmiştir.

Tablo 14: Devlet Desteklerinin İşletme Performansına Etkilerine İlişkin Katılım Dereceleri ile Kuruluş Sermayesine Yönelik LSD Testi Sonuçları

(I) Sermaye Yapısı	(J) Sermaye Yapısı	Ortalama Fark (I-J)	Sx	p
Kendi Öz Kaynağı	Borç	-,58024	,46252	,217
	Ticari Kredi	-,86149	,63795	,184
	Devlet Hibe/Kredi/Destek veya Teşvik	-1,61149	,63795	,015*
Borç	Kendi Öz Kaynağı	,58024	,46252	,217
	Ticari Kredi	-,28125	,76103	,714
	Devlet Hibe/Kredi/Destek veya Teşvik	-1,03125	,76103	,183
Ticari Kredi	Kendi Öz Kaynağı	,86149	,63795	,184
	Borç	,28125	,76103	,714
	Devlet Hibe/Kredi/Destek veya Teşvik	-,75000	,87876	,398
Devlet Hibe/Kredi/Destek veya Teşvik	Kendi Öz Kaynağı	1,61149	,63795	,015*
	Borç	1,03125	,76103	,183
	Ticari Kredi	,75000	,87876	,398

* p<0.05 yanılma düzeyinde fark anlamlıdır.

Tablo 14'e göre, p değeri (0,015) <0,05 olduğundan dolayı, devlet desteklerinin işletme performansına etkilerine ilişkin katılım derecelerinin kuruluş sermayesi kendi öz kaynağı olanlar ile kuruluş sermayesi olarak devlet hibe kredi destek veya teşviki kullananlara göre farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 15: İşletmelere Ait Demografik Bilgiler İle Kobi'lere Göre Teşviklerin Erzurum İlindeki İşletmelere Katkısı Arasındaki İlişki

Hipotezler	p-değeri	Karar
H1	.88	Ret
H2	.92	Ret
H3	.89	Ret
H4	.04	Kabul
H5	.85	Ret
H6	.25	Ret
H7	.36	Ret
H8	.89	Ret
H9	1.00	Ret
H10	.70	Ret
H11	.63	Ret
H12	.43	Ret

Kobi'lerin demografik bilgileri ile (işletmenin statüsü, faaliyet gösterdiği sektör, işletmedeki çalışan sayısı, faaliyet süresi, sermaye yapısı) ile Kobi'lere göre teşviklerin Erzurum ilindeki işletmelere katkısı arasında ilişki olup olmadığına bakmak için "Fisher's Exact Test" kullanılmıştır ve p değerlerine tabloda yer verilmiştir. Analiz sonucu incelendiğinde p değeri .05'ten küçük olmasından dolayı kurulan hipotezlerden (H1, H2, H3, H4, H5, H6) yalnızca Kobi'lerin faaliyet süreleri ile Kobi'lere Göre Teşviklerin Erzurum ilindeki işletmelere katkısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. H4 hipotezi kabul edilmiştir. Kalan hipotezler ise (H1, H2, H3, H5, H6) reddedilmiştir.

Kobi'lerin demografik bilgileri ile (işletmenin statüsü, faaliyet gösterdiği sektör, işletmedeki çalışan sayısı, faaliyet süresi, sermaye yapısı) ile yeni desteklere başvuru yapma düşüncesi arasında ilişki olup

olmadığına bakmak için de “Fisher’s Exact Test” kullanılmıştır. Analiz sonucu incelendiğinde p değeri .05’ten büyük olmasından dolayı kurulan hipotezler (H7, H8, H9, H10, H11, H12) reddedilmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Dünyadaki toplam işletmelerin yaklaşık olarak %99’unu oluşturan Kobi’ler değişen ve gelişen dünyaya paralel olarak hızla değişen müşteri taleplerine ve teknolojiye hızlı bir şekilde adapte olma ve karşılık verebilmektedir. Kobi’lerin bunun gibi büyük işletmelere kıyasla birçok avantajı mevcuttur.

Bunlar Kobi kavramının önemini ortaya koyarken literatürde bununla ilgili ciddi bir tanım karmaşası yaşanmaktadır. Her ne kadar Kobi’lerin ortak, tek bir tanımının yapılamaması nicel ve nitel tanımlama kriterlerin karmaşıklığından kaynaklansa da bu durum Kobi kavramını anlamamızı güçleştirmektedir. Öncelikli olarak tanım konusunda –özellikle nicel özellikler- ortak bir kaniya varılması Kobi’lerin kompleks kavramını ortadan kaldırarak sağlanan desteklerin daha net olmasını sağlayacaktır.

Kosgeb’in ilk kez 2016 yılında Kobi’lerle tanıştırılan Kobigel Destek Programı’nın Erzurum ilindeki Kobi’lere etkisinin araştırıldığı bu çalışma kapsamında, çalışmaya 45 Kobi katılmış ve veri seti normallik varsayımını karşılamıştır. Çalışmaya genel olarak limited statüsündeki gıda ürünleri ve içecek sektöründe bulunan Kobi’ler katılmıştır ve çoğunluğu 10-49 çalışana sahip olup 10 yıl veya üzerinde sektörde bulunmaktadırlar. Genel olarak finansal sorunlar yaşayan bu Kobi’lerin daha çok Kosgeb desteklerinden faydalandıkları görülmektedir. Benzer şekilde Alural’ın (2019) KOBİGEL Programı üzerine Bursa ili özelinde bir değerlendirme yaptığı tez çalışmasında, katılımcıların büyük bir çoğunluğu limited statüsünde olup katılımcı Kobi’lerden Kosgeb dışında başka kurumlardan destek almayanların oranının yüksek olduğu belirlenmiştir. Güler ise 2017 yılındaki tez çalışmasında Kosgeb destek programlarının diğer kurum ve kuruluşlar ile kıyaslandığında daha avantajlı bir tercih olacağını öne sürmüştür.

Günümüze kadar Kobi sayılarında kayda değer bir artış mevcuttur. Bu da dünyada istihdamın büyük yükünü, Kobi’lerin taşıdığını göstermektedir. Buna rağmen Türkiye’de Kobi’lerin dış ticaret rakamları oldukça düşük kalmaktadır. Kobi’lere sağlanan desteklere bakıldığında bunun sebebi açıkça görülmektedir. Kobi’lere yönelik en fazla program ve proje sürdüren kuruluşun Kosgeb olduğu yadsınamaz. Fakat desteklerin yetersiz kalması sebebiyle Kobi’lere destek olmak için kurulan diğer kuruluşların da daha çok destekleyici program üretmesi gerekmektedir. Aynı şekilde Candan (2018) çalışmasında, bu kurum ve kuruluşların yönetim konusunda işletmelere yol gösterici olan desteklerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir.

Alural (2019), çalışmasında projelerin personel desteği bütçelerinden daha önemli bir kalem olduğunu söylemektedir. Benzer şekilde Erzurum ilindeki katılımcıların çoğunluğunun alınan destekleri büyümeye yönelik; yeni makine ve teçhizat almak, kapasiteyi arttırmak amacıyla kullandıkları sonucuna ulaşmıştır.

Alural (2019) çalışması incelendiğinde Kobigel projelerinin işletmeye büyük bir fayda sağladığı görülmüştür. Aynı zamanda Kobigel destek programının istihdama katkısı da bulunmaktadır. Fakat yazar bu katkının diğer şehirlere oranla Bursa ilinde daha düşük olduğunu belirtmiştir. Bunların yanı sıra Kobi’ler, teşviklerin Erzurum ilindeki işletmelere olumlu katkı yaptığını düşünmekte ve yeni destekler karşısında pozitif bir tutum sergileyecekleri sonucuna ulaşmıştır.

Sevinç ve Eren (2019) ise çalışmalarında Kobigel dışında diğer Kosgeb destek programlarının firma sorunlarına göre kullanılabilecek imkânının, çözümde oldukça önemli katkısı olması beklenmektedir. Bununla beraber firma ve sektörlerin genel ekonomiye katkısının da daha fazla olabileceği ileri sürülmüştür.

Ayrıca literatürde Kobi’lerin ihtiyaç duyduğu kurumsallaşma ve Kosgeb destekleri ile ilgili çalışmaların da olduğu görülmüştür. Ege (2018) TR-71 bölgesindeki Kobi’lerin kurumsallaşma sürecinde Kosgeb desteklerinin rolünü araştırdığı çalışmasında, kurumsallaşma düzeyi ile Kosgeb’den aldıkları destek süreleri arasında anlamlı bir ilişki bulamamakla beraber destek programlarının destek üst limitlerinin artması ile kurumsallaşma düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Benzer şekilde Sevinç ve Eren (2019) çalışmalarında Kobigel destek projesinin kurumsallaşma ile beraber üretim ve pazarlama sorunlarına da hitap ettiğini ileri sürmüştür. Yazarlar aynı zamanda nitelikli eleman desteklerinin Kobigel

desteklerinden daha önemli olduğunu söylemektedir. Çalışmada Erzurum ili kapsamında kurumsallaşma düzeyi ile ilgili araştırma yapılmamıştır. Gelecekte yapılan araştırmalarda, Kobigel desteklerinin yanında diğer desteklerin kurumsallaşma düzeyi üzerindeki rolleri ile ilgili çalışmalar yapılarak Kobi'lerin rekabet gücünü artırıcı etkileri ile desteklenmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

Çalışmaya katılan katılımcıların birçoğu desteklerden yeterince faydalanamadıklarını düşünmekte ve bunun sebebi olarak teşviklerle ilgili bilgilendirme eksikliği, teşvik şartlarının Kobi'ler için ağır olması ve prosedürlerin karmaşık olmasını gerekçe göstermektedir.

Bölgedeki üretimleri ile kalkınma ekonomisindeki değerleri giderek daha net anlaşılrsa da ekonominin devri olan Kobi'lerin sermaye sıkıntılarını minimize etmeleri için Kobigel ve benzeri destekler ile yeni yatırımlar için cazibe kazandırıcı teşviklere daima ihtiyaçları bulunmaktadır. Kosgeb'in verdiği bu desteklerle de Kobi'lerin girişimcilik ruhunun geliştirilmesi hususunda motivasyon sağlamak, Kobi'lerin faaliyetlerini arttırmak, sürdürülebilir rekabet avantajlarını korumak, ihracat oranlarını yükseltmek, katma değerli üretim yapmalarını sağlamak, endüstri 4.0 ile uyumlu üretim parkuruna sahip olmalarını ve Avrupa standartları ile entegre üretimi sağlamak, ar-ge çalışmalarını desteklemek, sektörde iş birlikleri yaparak çözüm ortaklığı sağlamak amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda Kosgeb'in Kobi'ler arasında ismi en çok duyulan Kobigel Destek Programı ile ilgili daha çok bilgilendirme çalışması yapması, prosedürleri kolaylaştırma açısından revize etmesi ile hem programa hem de Erzurum'da bulunan Kobi'lere fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Yine desteklerin duyurulmasına yönelik farklı duyurum mekanizmaları geliştirilerek daha çok kişi haberdar edilebilir. En çok sıkıntı yaşandığı belirtilen destek ödeme aşaması ile ilgili iyileştirme yapılmasının da uygun olacağı değerlendirilmektedir. Yine kuruma proje hazırlama aşamasında yaşanan sıkıntılara yönelik kurumun başvuru dönemi ile ilgili bilgilendirme toplantıları yapması faydalı olacaktır. Kobi'lerin belirttiği personel ve pazarlama sorunları da desteklerde bu başlıklara ayrılan bütçelerin arttırılması ile belli ölçüde giderilebilir. Ek olarak Kobi ihtiyaçlarına yönelik şartların karşılıklı olarak gözden geçirilmesi de yine karşılıklı bir yarar sağlayacaktır. Ayrıca Kobi'lere destek sağlayan kurumların da üniversite ile iş birliği yaparak destek programları tasarımları hem üniversite öğrencilerine staj imkânı sağlayabilir hem de nitelikli işgücü sorununun aşılmasına yardımcı olabilir. Çalışma, Erzurum ilindeki Kobi'lerle sınırlı kalmıştır. Sonraki çalışmalarda desteklerden yararlanan Kobi'lere bölgesel uygulanacak anketlerden elde edilecek verilerle bölgesel değerlendirmeler yapılarak sonuçlar genellenebilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba, A. İ. (Ed.) (2020). *Dijital Dönüşüm ve Kobi'ler*, Bursa, Ekin Yayınevi.
- Akgemci, T. (2001). *KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler*, Ankara, KOSGEB Yayınları.
- Alural, B. (2019). *KOSGEB KOBİGEL- KOBİ Gelişim Destek Programı: Bursa İli Özelinde Bir Değerlendirme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Ar, M. (2009). *KOBİ'lere Verilen Teşvik ve Destekler Kapsamında KOSGEB Konya Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.
- Aris, N. M. (2007). *SMEs: Building blocks for economic growth*, Malezya Ulusal İstatistik Dairesi.
- Ay, H. M. ve Talaşlı, E. (2007). *Türkiye'de Kobi'lerin ihracattaki yeri ve karşılaştıkları sorunlar*, *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2007 (3), 173-184.
- Bakan, İ. (2015). *Girişimcilik, KOBİ'ler ve Strateji*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Bayraktaroğlu, H., Karaman, D., Kalkan, A. (2015). *KOBİ'lere sağlanan teşviklerin firmaların ihracat performansına katkısı: Antalya organize sanayi bölgesinde bir uygulama*, *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2015 (31), 89-108.
- Candan, A. (2018). *KOBİ'lerde Kurumsallaşma Süreçleri Kurumsallaşmanın KOBİ'lere Etkileri ve Perakende Mağazacılık Sektöründe Örnek İşletme Modeli*, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.

- Dominguez, N. & Mayrhofer, U. (2018). Key Success Factors of SME Internationalisation: A Cross-Country Perspective. *International Business & Management*. Volume 34. Emerald Publishing Limited.
- Ege, T. (2018). TR-71 bölgesindeki Kobi'lerin kurumsallaşma sürecinde Kosgeb desteklerinin rolü, *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 2 (3), 233-246.
- Erdil, O. ve Kalkan, A. (2005), Kobilere sağlanan desteklerin kobilerin performanslarına etkisi, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), 103-122.
- Gül, Z. (2007). Türkiye'de KOBİ'lerde Çevre Yönetim Sistemleri. 38. *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara, 435-454.
- Güler, P. (2017). Türkiye'de KOBİ'lere Sağlanan Finansal Destek Programları ve KOSGEB Destekleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ticaret Üniversitesi Finans Enstitüsü, İstanbul.
- Haftacı, V. (2015). *KOBİ'ler ve Girişimcilik*, Kocaeli, Umuttepe Yayınları.
- <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/06/20180624-7.pdf> Erişim Tarihi 30.04.2020
- İbrahimi, A. (2005). Türkiye ve Avrupa Birliği'nde KOBİ'lere Sağlanan Destekler ve Eskişehir Organize Sanayi Bölgesi'nde İmalat Sektöründe Faaliyet Gösteren KOBİ'lere İlişkin Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Jauriyah, S. (2014). "Malezya KOBİ Performansı ve Devlet İşletme Destek Hizmetleri: Soğurma Kapasitesinin Moderatör Etkisi, Doktora Tezi, Universiti Utara Malaysia.
- Kalkan, A. (2005). Kobilere Sağlanan Desteklerin Örgütsel Performansına Etkileri, Doktora Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Fakültesi, Kocaeli.
- Kaufmann, A. & Tödtling, F. (2002). KOBİ'ler için inovasyon desteği ne kadar etkili? Yukarı Avusturya bölgesinin analizi, *Journal of Technovation*, 22 (3), 147-159.
- Kaya, A. (2017). *Bilişim ve İletişim Çağında Girişimcilik ve Kobi Yönetimi*, 3. Baskı, İstanbul, Eğitim Yayınevi.
- Kolçak, M. ve Bilici, N. (2013). KOBİ'lere sağlanan finansal desteklerin üretim ve istihdama etkileri NUTS-II TRA-I bölgesinde bir uygulama, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (3), 291-312.
- Küçük, O. (2005). *Girişimcilik ve Küçük İşletme Yönetimi*, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Makine Mühendisleri Odası, (2017). "Oda Raporu". https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/kobi%20oda%20raporu_677.pdf (23 Haziran 2021).
- Marangoz, M. ve İnak Özberk, T.M. (2018). KOBİ'lerin Dış Pazarlara Açılmasında İnternetin Önemi ve Karşılaştıkları Sorunların Değerlendirilmesi, *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 1-21.
- Ombi, N., Ambad, S. N. A. & Bujang, I. (2018). İş geliştirme hizmetlerinin küçük ve orta ölçekli işletmelerin (kobi) performansına etkisi, *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8 (3), 117-130.
- Savlovsch, L. I. & Robu, N. R., (2011), The role of smes in modern economy. *Economia Seria Management*, 14 (1), 277-81
- Sevinç, A. ve Tamer, E. (2019). KOBİ'ler için KOSGEB destek modellerinin çok ölçütlü karar verme yöntemleri ile sıralanması, *International Journal of Engineering Research and Development*, 11 (1), 409-425.
- Singh, Rk., Garg, Sk. & Deshmukh, Sg. (2010). The competitiveness of SMEs in a globalized economy: Observations from China and India, *Management Research Review*, 33 (1), 54-65.
- Tabachnick, B. G. & Fidell, L. S. (2015). *Çok Değişkenli İstatistiklerin Kullanımı* (M. Baloğlu, Çev.), Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Taşkıran, C. A. (2014). KOBİ'lere Sağlanan Desteklerin Şanlıurfa ve Gaziantep İllerindeki Uygulamaları, Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

- TÜİK, (2020). “Ekonomik Faaliyet ve Büyüklük Grubuna Göre Çalışan Sayısı, 2009-2019”. (22 Haziran 2021).
- Türkiye Cumhuriyeti Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, (2000). “Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu”. https://www.sbb.gov.tr/wpcontent/uploads/2018/11/08_sanayiipolitikalari.pdf. (22 Haziran 2021).
- Yerlikaya, M. A. (2014). KOBİ'lere Sağlanan Desteklerin Kobi Performansına Etkisinin Çok Ölçütlü Karar Verme Yöntemleri ile Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Yurttadur, M. (2015). *KOBİ Yönetimi ve Büyüme*, 2. Baskı, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Yusoff, M. N. H. & Yaacob, M. R. (2010). The government business support services in Malaysia: The evolution and challenges in the new economic model. *International Journal of Business and Management*, 5 (9), 60-71.